

Z PODNIKATELE ŠLECHTICEM. EXKURZ DO ŽIVOTA LUDWIGA KARLA NÁDHERNÉHO Z BORUTÍNA (1800–1868)¹

Libor Denk

1 Úvod

„Dlouhé“ 19. století přineslo celou řadu zásadních změn, které zasahovaly do fungování společnosti, státu, kultury i ekonomiky. Za proměnou společnosti stálo hlavně naplnění liberálních požadavků v revolučních letech 1848 a 1849. Díky kombinaci takových procesů jako zavedení ústavnosti, zrušení patrimoniální správy, zavedení samosprávy, spolu s postupnou industrializací a urbanizací a mnoha dalšími jevy dochází k zřetelnému střídání vedoucích elit. Na rozdíl od předchozích období se do popředí veřejného a hospodářského dění začíná dostávat střední třída. Mezi novými elitami, jako byla například inteligence, úřednický aparát či umělci, mělo specifické postavení i podnikatelstvo. Jeho vzestup souvisel s procesem industrializace, ve kterém hrálo zásadní roli. Milan Myška jej dokonce označil za „hnací motor hospodářského vývoje“.²

Výzkum dějin podnikání a podnikatelstva prošel v průběhu času mnoha proměnami, přičemž jeho těžiště spadá zejména až do období po roce 1989, kdy se nové výzkumy snaží poukázat na fakt, že podnikatel nebyl pouhým tvůrcem zisku, ale také výraznou osobností veřejného dění. Podnikatelé v hojné míře podporovali spolkovou činnost, finančně dotovali různé počiny a aktivně se účastnili i politického života. Výrazem uznání jejich činnosti bylo například udělování čestného občanství měst, členství ve spolcích, ale někdy jim byl dokonce na základě jejich dlouhodobého působení v určitých oblastech udělen šlechtický titul. Ten znamenal velmi prestižní společenské uznání nejen pro daného jedince, ale i celou rodinu. V případě zisku šlechtického titulu tímto způsobem hovoříme o novošlechtících či nobilitě z řad podnikatelstva. Při studiu této specifické části badatelské problematiky, týkající se dějin podnikatelstva, musíme věnovat pozornost nejen výzkumu samotných

¹ Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2021_014).

² MYŠKA, Milan: *Rytíři průmyslové revoluce. Šest studií k dějinám podnikatelů v Českých zemích*. Ostrava 1997.

podnikatelských aktivit, ale i skutečnosti, do jaké míry daný jedinec a jeho rodina přebírali vzorce chování typické pro starou šlechtu.

Hlavním cílem mého článku bude zaměřit se na vybrané kapitoly ze života jednoho nepřilíši známého a historiografií spíše opomíjeného podnikatele, velkostatkáře a později i šlechtice, Ludwiga Karla Nádherného z Borutína. O výrazném vzestupu lze u této rodiny hovořit v první polovině 19. století, zjednodušeně řečeno v období rané fáze industrializace. Pokusím se zde představit dosavadní výzkum, zabývající se jeho biografií, poodkrýt jeho životní osudy a také naznačit další možnosti výzkumu. Tento článek představuje jakýsi základ pro zamýšlenou disertační práci, v níž bych se rád věnoval starší větvi rodiny Nádherných během „dlouhého“ 19. století.

Problematicke rodiny Nádherných nebyla v historiografii dosud věnována dostatečná pozornost. Výjimku představuje pouze osobnost baronky Sidonie Nádherné, která svým pozoruhodným, nespoutaným životem a dochovanými prameny osobní povahy přivábila pozornost značného množství badatelů. Ostatní členové rodiny se netěšili tak výraznému zájmu historiků. Daná skutečnost byla pro mne hlavní motivací k sepsání tohoto článku, ve kterém se zaměřím na život jednoho ze Sidoniiných předků. Než se budu obšírněji věnovat osobnosti Ludwiga Karla Nádherného, nejprve se pokusím v přehledu nastínit, do jaké míry se tomuto tématu věnovala dosavadní historiografie.

Dílem, které otevřelo diskuzi nad danou problematikou, byl dle mého názoru spolutaorský počín Roberta Saka a Zdeňka Bezecného *Dáma z rajskeho ostrova. Sidonie Nádherná a její svět*.³ Ačkoliv hlavní část práce je věnována zmíněné baronce, v úvodu knihy autoři přinášejí i ucelené informace o vzestupu rodiny Nádherných. Ludwigu Karlu zde však není věnován přílišný prostor, autoři se omezili spíše na výčet jeho zásluh. Za nedostatek bych současně označil chybějící poznámkový aparát. V důsledku jeho absence není snadné dohledat zdroje předkládaných informací.

Historikem, který významným způsobem posunul výzkum rodiny Nádherných a problematiku nové šlechty vůbec, je Jan Županič. Na základě svého dlouholetého bádání sepsal stěžejní dílo *Nová šlechta Rakouského císařství*.⁴ Za využití metody kolektivního biogramu sestavil reprezentativní vzorek rodin, které během sledovaného období získaly šlechtický titul. Hlavním pramenem přitom pro něj byly nobilitační spisy. Podkapitoly v knize věnoval

³ BEZECNÝ, Zdeněk – SAK, Robert: *Dáma z rajskeho ostrova. Sidonie Nádherná a její svět*. Praha 2000. Systematicky se rodině Nádherných věnoval již v roce 1997 Milan Buben. Viz BUBEN, Milan: *Nádherní a Nádherní z Borutína*. Střední Evropa, 74, 1997, s. 106–118. Informace jsou ale poměrně stručné, a proto považuji za nosnější práci Bezecného a Saka.

⁴ ŽUPANIČ, Jan: *Nová šlechta Rakouského císařství* (dále jen *Nová šlechta*). Praha 2006.

i vzestupu rodiny Nádherných,⁵ a dokázal tak dosavadní výzkum rozšířit a dát do nových souvislostí.

Ostatní výzkumy příliš mnoho nových informací nepřinášejí. Biogramy Johanna a Ludwiga Karla Nádherných byly také zařazeny do encyklopedie *Historická encyklopedie podnikatelstva Čech, Moravy a Slezska*,⁶ kterou sestavil Milan Myška společně s kolektivem autorů. Zde se opět nacházejí pouze základní informace, někdy dokonce nepřesné. Krátké pasáže věnovala starší větví rodiny Nádherných i Alena Wagnerová ve své knize *Bol lásky prodejně a Sidonie Nádherná a konec střední Evropy*. Zmínky v další literatuře jsou již velmi stručné, případně přebírají zjištění výše uvedených prací.

Závěrem ještě připomeňme, že osudy rodiny Nádherných stručně zachytil i Constantin von Wurzbach, který se ve svém šedesátidílném lexikonu *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*⁷ věnoval osobnostem z Habsburské monarchie. Odtud například pochází jediné informace o studentských letech Ludwiga Karla Nádherného.

2 Vzestup starší větve rodiny Nádherných a život Ludwiga Karla Nádherného

Dle ústní tradice měli Nádherní náležet k šlechtickým rodinám, jejichž stopy se ztratily v bouřlivém období třicetileté války. Pokud detailněji prostudujeme jejich rodokmen, zjistíme, že spíše než o fakt se mohlo jednat o snahu „vylepšit“ svůj plebejský původ.⁸ Hned na tomto místě mohu konstatovat, že se mi podařilo nepatrně posunout hranice dosavadního výzkumu, neboť se mi v archiváliích podařilo dohledat jméno nejstaršího předka, Martina Nádherného (1645–1731⁹). Ve vsi Narysov na Příbramsku se živil jako mlynář

⁵ Do knihy byl v téměř nezměněné podobě zařazen autorův článek, uveřejněný v Heraldické ročence. Viz ŽUPANIČ, Jan: *Nádherní. Příspěvek k dějinám nové šlechty* (dále jen *Nádherní*). Heraldická ročenka, 27, 2003/2004, s. 84–131.

⁶ MYŠKA, Milan a kol: *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska* (dále jen *Historická encyklopedie*). I. díl. Ostrava 2003, s. 315–316.

⁷ WURZBACH, Constantin von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Bd 20. Wien 1869.

⁸ Jak uvádím v následujících poznámkách, nejstarší rok, který lze prostřednictvím matrik ověřit, je 1731 – úmrtí Martina Nádherného. Údaje o rodině v 17. století „nápadným“ způsobem chybí. Zde se nabízí otázka, do jaké míry může mít tato skutečnost souvislost s jejich ztrátou během třicetileté války. Mohlo například dojít k úmyslnému zničení příslušných matričních záznamů?

⁹ Matrika narozených pro rok 1645 neexistuje. Podařilo se dohledat pouze datum úmrtí. Z důvodu značné torzovitosti není možné ani dohledat datum sňatku, kde by mohli být uvedeni

a se svojí manželkou Annou měl syna, který nesl stejné jméno, Martin Nádherný¹⁰ (1672–1746¹¹), a jenž převzal povolání po otci. S manželkou Ludmilou (†1771) měl dva doložené syny – Bartoloměje (1727–1805) a Františka (1734–1804). Oba bratři založili vlastní rodové linie, kterým se během první poloviny 19. století podařilo dosáhnout povýšení do šlechtického stavu. Jelikož Ludwig Karl Nádherný patří do linie založené Bartolomějem, v rámci tohoto článku se budu zabývat pouze genezí starší linie.¹²

O Bartolomějovi nemáme příliš mnoho informací, neboť se v rodinném archivu dochoval pouze opis jeho křestního a úmrtního listu. Můžeme ale říci, že se, stejně jako jeho otec, živil jako mlynář v Bohutíně. Právě zde se v roce 1772 narodil jeho syn Johann (Jan) Nádherný, který významným způsobem ovlivnil další osudy rodu (lze u něj pozorovat značný sociální vzestup). V rámci tohoto článku jeho příběh zmíním jen velmi stručně, ačkoliv z dosavadní literatury a dostupných pramenů vyplývá, že jeho osobě bude možné věnovat například samostatný článek.

Jak bylo výše zmíněno, Johann značně vylepšil sociální pozici své rodiny. Již v roce 1799 je označován jako pražský měšťan a majitel obchodu se železářským zbožím. Disponoval kontakty po celé monarchii a vydělané peníze investoval do koupě mnoha velkostatků a nájmu železáren. Při správě svých panství vždy kladl důraz na dobročinnou činnost, podporu školství, zakládání fondů a celkovou modernizaci.

Johann se dvakrát oženil. V průběhu prvního manželství s Antonii Johnovou (1774–1816) se mu narodil syn Ludwig Karl a dcera Anna, která se provdala za plukovníka Elsenwängera, jenž dříve působil v českých zemských

další předci. Matrika zemřelých, 1715–1784 Narysov, fol. 644. Online dostupné na: <https://ebadatelna.soapraha.cz> (citováno ke dni 5. 3. 2022).

¹⁰ Státní oblastní archiv Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, fond Rodinný archiv Nádherných z Borutína (dále jen SOA Třeboň, p. JH, f. RA Nádherných), kart. 1, inv. č. 8, sign. A 8., Rodopisná poznámka k počátku rodu Nádherných. Tuto skutečnost v matrikách nelze ověřit, neboť matriční záznamy pro roky 1642–1646 chybí.

¹¹ Přesné datum narození nebylo možné zjistit, neboť stránky, kde by měl být v matrice rok narození, 1672, chybí. Matrika zemřelých, 1715–1784 Narysov, fol. 678. Online dostupné na: <https://ebadatelna.soapraha.cz> (citováno ke dni 5. 3. 2022).

¹² Státní oblastní archiv Zámorsk, fond Rodinný archiv Nádherných z Borutína, Dolní Adršpach 1829–1945, kart. 1, inv. č. 15, Nástin rozrodu Nádherných. Předkem mladší větve byl zmíněný František, který se oženil s Rosinou Schabatovou. V manželství se mu narodili dva synové, František (Franz) a Ignác (Ignaz). Starší z bratrů, Franz (1786–1848), udělal kariéru jako státní úředník. Mladší bratr, Ignaz (1789–1867), absolvoval lékařská studia na Karlo-Ferdinandově univerzitě, kde získal hodnost doktora. K jejich osudům například viz ŽUPANIČ, J.: *Nová šlechta*, s. 150–153.

službách. Druhé manželství s Kateřinou Handwerkovou († 1848) zůstalo bezdětné.¹³

Ludwig Karl Nádherný se narodil v Kamenici 14. 11. 1800 v osm hodin ráno.¹⁴ Dosavadní výše zmíněná literatura o jeho mládí příliš mnoho faktů neuvádí. Jsem tak prozatím nucen vycházet z informací, které uvádí Wurzburg. Je zřejmé, že Ludwig Karl měl diametrálně odlišnou „startovní pozici“ než jeho otec. Dostalo se mu kvalitního vzdělání ve Vídni, kde vystudoval práva a politologii. Po studiích nastoupil do právního oddělení dvorské kanceláře. Jeho působení zde však nemělo příliš dlouhé trvání, neboť již v roce 1837 byl, jakožto prvorozený syn, předurčen k tomu, aby převzal správu některých panství svého otce. Později měl zdědit i zbývající rodinné statky, a bylo tak nezbytné, aby postupně nasbíral důležité zkušenosti.¹⁵

Měl tak poprvé možnost si po vzoru svého otce vyzkoušet podnikání na rodinných velkostatkách.¹⁶ K podnikání jako takovému však Ludwig Karl přistupoval odlišným způsobem. Jestliže Johann se během svého života nestaral pouze o prosperitu svých velkostatků, ale věnoval se také zakládání či pachtu železářských firem,¹⁷ Ludwig Karl na ambice stát se továrníkem rezignoval a soustředil se především na zvelebování rodinných velkostatků. Toto vyklízení pozic ze světa průmyslového podnikání bylo zřejmě výrazem snahy o podobný životní styl, jaký byl charakteristický pro pozemkovou šlechtu. Ostatně i okolnosti sňatku, jemuž je věnována následující kapitola, tomu nasvědčují.

Na svých statcích se Ludwig Karl zaměřoval především na průmyslové zpracování zemědělských plodin¹⁸ a provozoval například lihovary či pivovary. V souvislosti s tím prováděl i osvětovou činnost týkající se kultivace plodin, které lze po vypěstování sekundárně zpracovat. Ve velké míře pěstoval řepku či chmel. Snažil se také zdokonalovat péči o lesy a ovocné stromy. Na velkostatku v Adršpachu provozoval též cihelnu a kamenolom. Vytěžené prostředky investoval do zdokonalování dopravní infrastruktury na svém panství – stavěl

¹³ Tamtéž, s. 155.

¹⁴ Státní oblastní archiv Praha, fond Velkostatek Vrchotovy Janovice (dále jen SOA Praha, f. VS Vrchotovy Janovice), kart. 130, inv. č. 1089, Rodinná kronika Nádherných.

¹⁵ WURZBACH, C.: c. d., s. 30.

¹⁶ V této části se bude jednat pouze o menší výčet jeho podnikatelských aktivit, přičemž budu vycházet pouze z rodinného archivu Nádherných. Ve své disertaci bych jeho aktivitám rád věnoval celou kapitolu, kterou plánuji sestavit na základě podrobného studia příslušných fondů velkostatků.

¹⁷ SOA Třeboň, p. JH, f. RA Nádherných, kart. 1, inv. č. 32, sign. B 2d/11, Železářská činnost v Kamenici n. L. a Žďáru na Moravě.

¹⁸ K této problematice blíže viz JINDRA, Zdeněk – JAKUBEC, Ivan a kol.: *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha 2016.

nové silnice a mosty. V kontextu všech jeho projektů bylo vyzdvihováno, že poskytovaly pracovní příležitosti lidem, kteří by jinak byli závislí na různých chudinských ústavech. Snížil tak počet těch, kteří nebyli žádným způsobem pro panství přínosné.¹⁹

Výrazněji se však do dějin Ludwig Karl zapsal jako zakladatel přádelnické školy v Adršpachu, která fungovala jako první svého druhu v Čechách.²⁰ Využívala nejmodernější metody dle vestfálského vzoru, kde podobné vzdělávací instituce měly dlouhou tradici. Vestfálsko totiž jako jedna z mála evropských zemí dokázalo konkurovat lněným výrobkům z Anglie a Belgie a právě kvalitní odborné vzdělání hrálo důležitou roli. Školy zřizované u nás měly za cíl tyto produktivní metody předávat pro využití v praxi a povznést tak textilní průmysl.²¹

Školu Ludwig Karl založil v květnu roku 1845 v Adršpachu, kde bylo lnářství tradičním odvětvím.²² Současně do Čech pozval i odborného učitele z Vestfálska – Heinricha Wiesbrocka, který měl s vedením tamějších škol zkušenosti.²³ Vzhledem ke skutečnosti, že se tato škola stala v Čechách průkopníkem ve svém oboru, je někdy dokonce označována za mateřskou přádelní školu – „Mutterspinnschule“.²⁴

Hlavním cílem aplikace vestfálské metody na místní poměry bylo prostřednictvím škol lnářství sjednotit a nově organizovat pod jednotnou výrobní metodou. Doposud si totiž dlouhodobě drželo charakter podomních dílniček, čímž se výsledná kvalita produktu stávala značně rozdílnou. Výrazně se dbalo jak na výuku teoretickou, tak i praktickou. To vše pod odborným dohledem kvalifikovaného vyučujícího, který své žáky vedl ke správnému postupu. Výsledkem těchto snah bylo, že se zvyšovala jak kvalita zboží, tak i míra jeho pro-

¹⁹ SOA Třeboň, p. JH, f. RA Nádherných, kart. 2, inv. č. 46, sign. B 3c/2, Hospodářská a dobročinná činnost.

²⁰ Touto problematikou se detailněji zabývala Věra Doležalová v roce 1975, a to zejména na základě studia dobového tisku a tištěných pramenů. Ačkoliv je v některých pasážích patrná dílčí minulé režimu, článek je řádně ozdrojovaný a zdroje, kde se například citují různá prohlášení Ludvíka Nádherného, je možné ověřit. Proto považuji za možné s vybranými pasážemi pracovat. Viz DOLEŽALOVÁ, Věra: *Přádelní školy u nás v první polovině 19. století*. Český lid, 62, 1975, č. 4, s. 208–222.

²¹ Tamtéž, s. 9.

²² Adršpach ležel ve východočeské protoindustriální oblasti, kde měl dominantní roli právě lnářský průmysl. Protoindustriální formy výroby zde přetrvávaly hluboko do druhé poloviny 19. století. Viz JINDRA, Z. – JAKUBEC, I. a kol.: *c. d.*, s. 149.

²³ SOA Třeboň, p. JH, f. RA Nádherných, kart. 2, inv. č. 46, sign. B 3c/2, Hospodářská a dobročinná činnost.

²⁴ DOLEŽALOVÁ, V.: *c. d.*, s. 211.

dukce. Upředena příze ze škol poté byla prodávána obchodníkům. Nádherný navíc podporoval i myšlenku, aby se část produkce zadala k utkání místním tkalcům, čímž by se povzbudila místní řemeslná textilní výroba.²⁵

Nová metoda a škola samotná se zpočátku setkávaly s natolik silným ohlaselem, že podle ní začaly být zakládány další školy na území Čech a Moravy, celkově několik desítek škol.²⁶ Ludwig Karl Nádherný dokonce finančně a materiálně vypomáhal chudým žákům a odměňoval ty nejzručnější. Do těchto aktivit se zapojovala i jeho manželka Sidonie, která školu často navštěvovala.²⁷ Ideální představu ale brzy vystřídala realita poloviny 19. století. Společně s kulminující industrializací a mechanizací výroby začalo být patrné, že ruční výroba, jakkoli odborná a kvalitní, nemůže konkurovat výrobě strojní. Navíc se ukázalo, že na trhu je větší poptávka po levnějším, byť i méně kvalitním zboží, které vznikající továrny produkovaly ve velkém.²⁸ Docházelo zde k stále většímu rozporu s reálnou poptávkou, neboť dle vestfálského vzoru se školy vědomě snažily o výrobu co nejjemnější příze vysoké kvality, navíc s vysokými cenami, zatímco na odbyt šly spíše středně silné a silnější druhy.²⁹ S takovou strojovou³⁰ přízí se tkalcům i snadněji pracovalo.³¹

Ludwig Karl si však za svým projektem stál a do poslední chvíle věřil, že i takové zboží si vedle průmyslových výrobků najde potřebný počet odběratelů, aby mohla být existence přádelnických škol zachována. Takto například vystoupil 27. ledna 1848 na zasedání Průmyslové jednoty v Praze: „Domnívám se tudíž, že továrny a přádelní školy mohou v míru vedle sebe existovat, obojí budou mít dostatečné množství odběratelů, které budou uspokojovat svým zbožím.“ Pro udržení celého projektu prosazoval i bližší spolupráci se státem, a to i po finanční stránce. Ke kritickým ohlasům se vyjádřil následovně: „Jestliže celá věc byla jenom snem, pak to byl krásný sen, z něhož se my všichni, kteří jsme jej snili, probudíme s vědomím, že tímto snem a časem, po který

²⁵ Tamtéž, s. 211.

²⁶ Tamtéž, s. 211.

²⁷ SOA Třeboň, p. JH, f. RA Nádherných, kart. 2, inv. č. 46, sign. B 3c/2, Hospodářská a dobročinná činnost.

²⁸ DOLEŽALOVÁ, V.: *c. d.*, s. 212.

²⁹ Tamtéž, s. 213.

³⁰ V tomto ohledu byla největším konkurentem anglická strojová lněná příze, kvůli které domácí výrobní stály mimo větší zájem investorů, a mechanizace v tomto odvětví probíhala velmi pomalu. Viz JINDRA, Z. – JAKUBEC, I. a kol.: *c. d.*, s. 264.

³¹ DOLEŽALOVÁ, V.: *c. d.*, s. 215.

trval, tisíce chudých přadláků dostalo práci a výdělek. A takové sny nejsou nepřijemné... Ale doufám, že to nebude platit o všech přádelních školách.“³²

Poslední ránu celému projektu zasadily revoluční události roku 1848. Došlo ke zrušení roboty, poddanství a zpřetrhání dosavadních sociálních vazeb. Druhá polovina 19. století přinesla celou řadu změn v hospodářské a sociální oblasti, které byly v rozporu s myšlenou ruční výroby příze, byť velmi kvalitní, která měla blízko k manufakturní výrobě. Není možné, aby všechny podnikatelské záměry vždy skončily obrovským úspěchem, a chybná vize a nesprávný odhad budoucího vývoje byly součástí i Ludwigovy Karlovy životní cesty.

Již z některých informací v předchozím textu je patrné, že se Ludwig angažoval v pomoci chudým lidem. Stejně jako jeho otec Johann, investoval i Ludwig značné prostředky pro dobročinné účely. Měl mimo jiné vypracovaný systém podpory svých poddaných v případě nemoci, kdy se jim například dostalo zdarma lékařského ošetření či materiální pomoci. V rámci dobročinnosti se také častokrát zmiňuje ochrana jeho panství před požáry, přičemž v případě nehody zapůjčoval ze svého panství stříkačku a případně finančně vypomáhal při potírání škod požárem způsobených.³³

Na základě zmíněných zásluh Ludwig Karl požádal o povýšení do rytířského stavu z tzv. nejvyšší milosti (panovníkovy vůle). Jan Županič, který se problematikou nobilitačních spisů Nádherných zabýval, uvádí, že v případě Ludwiga Karla neměl proces povýšení jednoduchý průběh. Jednalo se o dlouhodobý proces, který se protáhl na dobu celých dvaceti let. Právě ve finální žádosti o nobilitaci odkazuje Ludwig Karl na nevyřízené žádosti nejen ze zmíněného roku 1845, ale také dokonce 1856. Až třetí v pořadí, z roku 1865, byla tedy úspěšná. Ludwig Karl v ní zdůraznil svoje celoživotní zásluhy, týkající se především zmíněné podpory a úsilí o vzestup přádelnictví a odborného textilního školství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, což doprovodil i informací o tom, že za tuto činnost již byl vyznamenán pruským králem Fridrichem Vilémem IV. roku 1846 Řádem červené orlice III. třídy. Jak sám v pramenech uvádí, celou záležitost se snažil urgovat především vzhledem k jeho dlouho-trvajícímu špatnému zdravotnímu stavu a ve snaze zanechat svým synům trvalou památku.

Ludwig Karl Nádherný byl tedy do rytířského stavu povýšen na základě nejvyššího panovníkova rozhodnutí 20. července 1865, a to bez taxy.³⁴ Diplomem z 8. září 1865 mu pak byl udělen predikát Nádherný z Borutína (Nad-

³² Tamtéž, s. 214.

³³ SOA Třeboň, p. JH, f. RA Nádherných, kart. 2, inv. č. 46, sign. B 3c/2, Hospodářská a dobročinná činnost.

³⁴ ŽUPANIČ, J.: *Nová šlechta*, s. 156.

herny von Borutin) a pozměněn erb, do kterého si nechal vložit kolovrat jako odraz své podpory textilních škol.³⁵

Jako výraz vděčnosti, že Ludwig Karl zvolil název „rytíř z Borutína“,³⁶ rozhodl se tento městys s okolními obcemi uspořádat 4. února 1866 slavnost. Podobně jako v případě svatebních slavností byla celá událost doprovázena hudbou, spjata s přítomností významných osobností a projevy péče o chudé. Cílem průvodu byl poté hrad Borotín, kde byla za doprovodu hudby a slavnostní střelby hromadně zazpívána píseň *Hrade pánů z Borotína*, která byla na počest této slavnosti složena.³⁷

Ludwig Karl Nádherný zemřel 5. května 1868 v Praze. Pohřeb se konal v Chotovinách, kde byl uložen do rodinné hrobky.³⁸

3 Sňatek Ludwiga Karla Nádherného jako příklad rodinných strategií a životního stylu

Jako určitý vzorek, na němž se pokusím demonstrovat některé otázky pojící se s problematikou rodinných strategií a životního stylu podnikatelstva a nobility během 19. století jsem zvolil okolnosti sňatku Ludwiga Karla Nádherného a Sidonie (1817–1879), dcery Fridricha Karla rytíře Korba z Weidenheimu (1781–1864) a Františky, rozené von Nagel und Königshofen (1789–1820), který se uskutečnil 26. září 1837.³⁹ Právě tato událost byla jedním z významných úspěchů rodinných strategií Nádherných a také do jisté míry výrazem společenského uznání jejich aktivit, neboť, jak správně uvádí Jan Županič, Ludwig Karl byl prvním z Nádherných, který uzavřel sňatek se šlechtičnou.⁴⁰

Sňatky, a to jak v měšťanském tak šlechtickém prostředí, představovaly po staletí prostředek zvyšování prestiže a vlivu jedince i celé rodiny. Vhodná

³⁵ ŽUPANIČ, J.: *Nádherní*, s. 106.

³⁶ Přídomek Borutín nejspíše vznikl kombinací jména jihočeského hradu Borotína na jistebnickém panství Nádherných s Bohutínem, kde se nacházel mlýn jeho předků. Rakouské šlechtické právo totiž neumožňovalo psát se po obcích, místech či realitách, byť by se nacházely ve vlastnictví rodiny. Viz ŽUPANIČ, J.: *Nová šlechta*, s. 156.

³⁷ *Z Borotína*. Tábor, č. 41, 10. 2. 1866, s. 4.

³⁸ *Úmrtí*. Tábor, č. 1, 9. 5. 1868. V Historické encyklopedii podnikatelů je chybně uváděn rok úmrtí 1867. Viz MYŠKA, M.: *Historická encyklopedie*, s. 316. Srov. SOA Praha, f. VS Vrchotovy Janovice, kart. 130, inv. č. 1089, Rodinná kronika Nádherných.

³⁹ Matrika oddaných rok 1829–1854, Kunratice, fol. 98. Online dostupné na: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/> (citováno ke dni 2. 3. 2022).

⁴⁰ ŽUPANIČ, J.: *Nová šlechta*, s. 156.

sňatková politika umožňovala společenský vzestup, jehož pomyslným vrcholem bylo pro mnohé navázání styků s aristokracií. Avšak pouze zámožné či politicky vlivné osoby měly reálný předpoklad k uzavření natolik výhodného sňatku, že by došlo k takto výraznému posunu jejich sociální pozice. Na území podunajské monarchie však až hluboko do 19. století přetrvávaly značné rozdíly mezi aristokracií, tedy zástupci staré šlechty, a nobilitou, představovanou rodinami nedávno povýšenými do šlechtického stavu.⁴¹

4 Sňatková politika Nádherných

V 19. století byl ve šlechtickém, a to zejména aristokratickém, prostředí sňatek, ve většině případů detailně promyšlený, považován za záležitost celé rodiny, přičemž představoval jistý vrchol rodinných strategií. Výběr partnera a uzavření sňatečné smlouvy byla velmi citlivá záležitost a svým způsobem jakási šachová partie. Povinnost zajistit následovnictví rodu a snaha o zvýšení jeho prestiže byly významnými prioritami, a proto se celé této záležitosti věnovala patřičná pozornost.⁴²

Je pozoruhodné, že podobný trend je možné pozorovat i v případě podnikatelstva. I přes veškeré snahy o nobilitaci, nejdůležitějším cílem bylo zajistit rodinným podnikatelským strategiím vhodného pokračovatele, ovšem i jeho matka měla být v tomto ohledu přínosem. U podnikatelstva se tak, podobně jako u šlechty, výrazně dbalo na sociální status budoucích manželek, neboť se i v tomto aktu zrcadlila prestiž a sociální kontakty podnikatelské rodiny.⁴³ I u podnikatelstva převládala striktní rodinná politika a sňatky s dívkou z nižší sociální skupiny, jako například tovární dělnicí, byly v podnikatelských kruzích nepřijatelné.⁴⁴ Avšak přestože osoby z řad podnikatelů často disponovaly mimořádným bohatstvím, rovněž sňatky se členy starošlechtických rodin byly spíše vzácné.⁴⁵

⁴¹ Tamtéž, s. 19.

⁴² ŠVARČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Rodinné strategie šlechty: Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. Praha 2007, s. 188.

⁴³ POPELKA, Petr: *Zrod moderního podnikatelstva. Bratři Kleinové a podnikatelé v českých zemích a Rakouském císařství v éře kapitalistické industrializace*. Ostrava 2011, s. 76.

⁴⁴ Tamtéž, s. 73.

⁴⁵ Mnohem častější byly svazky s důstojníky nebo státními úředníky, u kterých byl nedostatek majetku kompenzován vysokou společenskou prestiží. Viz ŽUPANIČ, Jan: *Sociální vzestup podnikatelů v Rakouském císařství* (dále jen *Sociální vzestup podnikatelů*). *Historická sociologie*, 1, 2021, s. 52.

Tím také otevíráme jednu z velkých otázek šlechtického světa – problematiku rovnorodých sňatků, jimiž jsou myšlena manželství mezi příslušníky společensky rovnocenných rodů, tedy aristokratických rodin. V tomto ohledu se apelovalo především na vhodné sňatky prvorozených synů, kteří byli považováni za jediný a nejdůležitější prostředek zajištění jména rodu a jeho pokračování.⁴⁶ Častěji tak mesalianční sňatky uzavírali neprvorození synové, na kterých pokračování rodu tolik nestálo.⁴⁷ Kromě ztráty prestiže rodiny byl pro aristokracii nerovnorodý sňatek nepřijatelný z toho důvodu, že i po roce 1848 a 1867 přetrvávala omezení bránící šlechticům, kteří taková manželství uzavřeli, získat dvorské úřady nebo zdědit fideikomisy.⁴⁸ Častější, než sňatky synů, byly sňatky dívek z první společnosti s novošlechticem či měšťanem. Takový svazek neměl na rodinu tak významný dopad jako v případě zmíněných synů. Důvod pro svolení k těmto sňatkům byl často i ekonomický, neboť nápadníci z neurozených rodin často nepožadovali ani žádné věno, což mohlo být pro rodinu vskutku výhodné.⁴⁹

V případě svatby Ludwiga Karla a Sidonie nutno konstatovat, že zmíněné vzorce nemůžeme na tento pár plně aplikovat, neboť „Korbové nepatřili mezi starobylé rodiny, tedy ani mezi aristokracii. Šlechticem se stal teprve roku 1792 Sidoniin pradědeček Franz Anton Korb (1720–1809), radní ze západočeského Sokolova, kterému titul udělil z moci říšského vikáře bavorský a falcký kurfiřt Karel Theodor, a to za činnost v sedmileté válce i jiné zásluhy. Jeho dva synové zdělili po otci slušný majetek, který dále rozmnožili, a roku 1814 byli povýšeni do rakouského rytířského stavu. Sidonie pocházela ze starší větve rodu, která držela středočeské statky Kunratice, Sapy a Záběhlce a byla v osobě jejích dvou bratrů roku 1867 povýšena do stavu svobodných pánů.“⁵⁰ Nejednalo se tedy o sňatek mezi příslušníky aristokracie, nýbrž nobility a měšťanstva, ovšem z hlediska Nádherných byl tento sňatek přínosem, neboť byl uzavřen s nevěstou ze šlechtických kruhů. Daná skutečnost mimo jiné potvrzuje konstatování Petra Popelky, že lze pozorovat snahu podnikatelských špiček „o utvrzování nabytého společenského statusu sňatkem s nobilitovanými měšťanskými rodinami“.⁵¹ Podobné sňatky tedy nebyly ničím výjimečným, neboť uvnitř druhé společnosti byl ve většině případů zásadní pouze šlechtický titul. Stáří rodu

⁴⁶ ŠVAŘÍČKOVÁ, R.: c. d., s. 188–190.

⁴⁷ BEZECNÝ, Zdeněk: *Sňatky české šlechty ve druhé polovině 19. století*. In: PETRBOK, Václav (ed.): *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha 1999, s. 89.

⁴⁸ ŽUPANIČ, J.: *Nová šlechta*, s. 20.

⁴⁹ Tamtéž, s. 21.

⁵⁰ Tamtéž, s. 156–158.

⁵¹ POPELKA, P.: c. d., s. 79.

a jeho původ nehrály tak významnou roli, neboť většina příslušníků druhé společnosti ani nemohla proniknout mezi aristokracii.⁵²

Na základě dosud dohledaných a probádaných pramenů prozatím nejsem schopen zodpovědět některé důležité badatelské otázky, které se s touto problematikou pojí. Zejména díky absenci některých pramenů osobní povahy nejsem například schopen odpovědět na otázku, jakým způsobem probíhalo předsvatební vyjednávání či samotný výběr partnera. Bylo manželství uzavřeno na základě striktních rodinných taktik a vyjednávání, či se projevila určitá oboustranná náklonnost na základě lásky? To jsou otázky, které zůstávají prozatím nezodpovězené. Jak jsem již výše zmínil, bohužel nevíme, jakým způsobem probíhalo seznámení obou novomanželů a vyjednávání samotná. Jejich výsledkem však byla satební smlouva, která byla uzavřena 2. srpna 1837.

První záležitost, které budu věnovat pozornost, je věk, v němž se Ludwig Karl rozhodl uzavřít sňatek. Pokud budeme vycházet z poznatků Jürgena Kocky, jehož závěry ve své práci zohledňuje i Petr Popelka, můžeme konstatovat, že průměrný sňatkový věk u podnikatelů 19. století byl vyšší než u ostatních socioekonomických skupin obyvatelstva, zejména ve srovnání s dolními vrstvami společnosti, drobným měšťanstvem či inteligencí. Příčinou zmiňovaného jevu byla pravděpodobně nutnost dokončit nejprve vzdělání, vytvořit si pevnou pozici ve vedení rodinného podniku.⁵³ I přes nedostatek dostupných pramenů (a zjištění uvedená v následujících pasážích tohoto článku tomu nasvědčují) Ludwigova Karlova cesta byla rodinou Nádherných pravděpodobně podobným způsobem nastavena. Skutečnost, že se Ludwig Karl ženil v nadprůměrně vysokém věku, v 37 letech, výše uvedené konstatování potvrzuje.

Na základě satební smlouvy Johann Nádherný svému synovi přenechal panství Adršpach a předal jej do jeho výhradní správy. Potvrzením tohoto kroku je současně i plná moc pro správu panství, sepsaná v Praze 30. března 1839. Jan Županič ve svém výzkumu existenci tohoto satebního daru nezmiňuje a ve své práci uvádí následující: „Jan možná počítal s tím, že jeho syn půjde ve stopách jeho bratrance Franze a udělá kariéru ve státní službě. K zásadní změně v jeho životě došlo roku 1837, kdy Johann svěřil synovi jako univerzálnímu dědici svého majetku správu panství Adršpach. Ludwig Karl se proto úřednického místa vzdal a začal se cíleně připravovat na převzetí rodinných statků.“⁵⁴ S touto teorií si dovolím částečně nesouhlasit. Ludwigova Karlova politicko-právní studia a jeho kariéra auditora koncipisty v právním oddělení Dvorské válečné rady ve Vídni od roku 1826, stejně jako následné získání

⁵² ŽUPANIČ, J.: *Nová šlechta*, s. 19–20.

⁵³ Tamtéž, s. 74–75.

⁵⁴ Tamtéž, s. 155.

adřspášského panství, přesně zapadalo do promyšlených, striktně stanovených podnikatelských strategií rodiny Nádherných. Pokládám za pravděpodobné, že Ludwigova Karlova počáteční kariéra ve státní službě byla výrazem snahy získat větší příležitost k dosažení šlechtictví v této generaci – již bylo zmíněno, že státní správa v tomto ohledu poskytovala lepší šance než podnikání samotné. Předání majetku bylo zase v souladu s principem, že prvorození synové se mají stát vzornými pokračovateli v rodinném byznysu.

Johann si při svých kalkulacích jistě dobře uvědomoval, že státním úředníkům se častěji naskytla možnost navázat kontakty se šlechtou než podnikatelům.⁵⁵ Navíc se také mohlo počítat s tím, že dokud se pro Ludwiga Karla nenajde vhodná partnerka, bude působit ve státní správě a léta práce pro stát bude poté moci zúčtovat jako pádný argument pro svou případnou nobilitaci.

Faktem je, že počet osob, které byly v té době nobilitovány pouze na základě podnikatelských aktivit, byl nízký. Ve většině případů bylo nobilitace dosaženo na základě kumulace zásluh, kdy jedna byla dominantní a další především doplňkové.⁵⁶ Velice často se kromě hlavních podnikatelských aktivit jednalo o nejrůznější projevy angažovanosti v oblasti humanitární činnosti – například finanční dary, fondy, dotování církevních staveb apod., přičemž tento okruh aktivit byl tradičně spojován se starou šlechtou.⁵⁷ To vše byly zároveň strategie, na kterých Nádherní svou kariéru stavěli. Jak uvádí Tomáš Krejčík, podnikatelé často zjistili, že samotné bohatství je neucení součástí elitních vrstev rakouské společnosti, a proto hledali nový životní styl.⁵⁸ Navíc i hluboko v 19. století přetrvávaly stereotypy o tom, že podnikatelská činnost se neshoduje s tradiční šlechtickou etikou.⁵⁹ Ve chvíli, kdy se pro Ludwiga Karla našla vhodná partnerka, Johann okamžitě přeměroval svoje úsilí, přičemž syna začal připravovat na kariéru majitele a správce velkostatku. Výhodou bylo Ludwigovo Karlovo dobré vzdělání, které mu mohlo kromě požadované prestiže při nobilitaci současně zajišťovat i skvělé manažerské schopnosti. Dle mého názoru se tedy nejednalo o určitý souhrn nahodilých snah Johanna, jak syna orientovat, ale spíše důkladně promyšlenou strategii, jak rodinu posunout opět o úroveň výše.⁶⁰

⁵⁵ ŽUPANIČ, J.: *Sociální vzestup podnikatelů*, s. 52.

⁵⁶ Tamtéž, s. 62.

⁵⁷ Tamtéž, s. 63–72.

⁵⁸ KREJČÍK, Tomáš: *Nobilitace podnikatelů v habsburské monarchii v 18.–20. století. Několik úvah k problematice*. In: BRŇOVJÁK, Jiří – ZÁŘICKÝ, Aleš (ed.): *Šlechtic podnikatelem – podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18.–19. století*. Ostrava 2008, s. 197.

⁵⁹ Tamtéž, s. 200.

⁶⁰ K nobilitaci podnikatelstva blíže viz POPELKA, P.: *c. d.*, s. 119.

Vraťme se zpět k obsahu svatební smlouvy. Její další body se spíše týkaly drobnějších finančních a majetkových záležitostí. Například otec Sidonie, Karl Korb rytíř z Weidenheimu, se zavázal, že své dceři bude ročně poskytovat 400 zlatých konvenční měny. Ludwig Karl měl přidávat dalších 600, se kterými bude moci Sidonie libovolně disponovat. V rámci smlouvy bylo také pamatováno na situaci, kdy by Ludwig Karl zemřel dříve než jeho manželka. V tomto případě se Johann Nádherný zavázal platit jí částku 2 000 zlatých konvenční měny ročně, dokud se znovu nevdá. Po celou dobu navíc mohl Ludwig Karl se Sidonií využívat druhé patro domu čp. 701–702 v Praze.⁶¹

Z předloženého výčtu nejdůležitějších bodů svatební smlouvy je patrné, jaké mohly být podmínky sňatku osob pocházejících z různých sociálních vrstev. Nefigurovalo zde žádné věno ze strany nevěsty, pro kterou byl sňatek rozhodně výhodný. Sidonii bylo poskytnuto slušné zázemí v bohaté rodině, jež se navíc zavázala dotovat její nákladný život a dobře ji zajistit i v případě manželovy smrti. Významným ziskem pro Nádherné byla skutečnost, že Ludwig Karl jako první člen rodu dokázal uzavřít sňatek se ženou ze šlechtické rodiny, byť za nepříliš výhodných finančních podmínek. Nerozšířil tak příliš svůj kapitál, ale prestiž osobní i rodiny ano. Touha Nádherných po vzestupu na sociálním žebříčku tak byla rozhodně naplněna.

5 Životní styl Ludwiga Karla Nádherného na příkladu svatebních slavností

V kontextu sledované rodiny považuji za důležité znovu zdůraznit některá specifika, o kterých jsem psal již v úvodu. V době svatby totiž Ludwig Karl Nádherný dosud nebyl šlechticem, avšak portfoliem svých aktivit bezesporu představoval elitu a navazoval na životní styl, který začal propagovat již jeho otec Johann. Zde hovořím především o podnikatelských aktivitách, které realizoval na svých velkostatech. Položme si otázku, co představoval velkostatek pro zkoumanou rodinu v její snaze o nobilitaci.

Klíč k jejímu zodpovězení budu hledat v chápání pojmu „aristokratizace“. Kolem významu daného pojmu probíhá poměrně dlouhodobá a složitá diskuze. V rámci svého článku si nedávám za cíl v tomto ohledu posunout dosaavadní výzkum kupředu, ale spíše zjednodušeně nastínit možnou interpretaci pojmu. V české historiografii se danou problematikou zabýval například Petr

⁶¹ SOA Třeboň, p. JH, f. RA Nádherných, kart. 2, inv. č. 41, sign. B 3a/1, Svatební smlouva se Sidonií Korbovou z Weidenheimu.

Popelka. Na základě studia zahraničních i domácích prací se Petr Popelka⁶² ztotožňuje se zjednodušenou definicí německého historika H. U. Wehlera,⁶³ jenž uvádí, že pojem lze definovat jako „mechanismus přebírání sociálních vazeb, norem chování a myšlení vlastních tradiční rodové aristokracií“. H. U. Wehler současně dokázal překonat tendenci ke ztotožňování pojmu aristokratizace čistě s formálním získkem šlechtického titulu, jenž chápe pouze jako jeden z mnoha rysů, který ji charakterizuje. Mezi další znaky tohoto fenoménu literatura řadí především získávání velkostatkářské držby, stavbu zámků a vil, sňatkovou politiku směřující k proniknutí do šlechtické společnosti, změnu v profesní orientaci potomků, okázalý nákup luxusních předmětů atd.⁶⁴

Historiografie se v tomto kontextu zmiňuje i o dalším pojmu, kterým je „feudalizace“. Poměr mezi oběma pojmy není dosud jednoznačně vyjasněný. Někteří autoři je chápou jako obsahově téměř shodné, odlišující se pouze z časového hlediska. Například D. Schumann hovoří o feudalizaci v období do roku 1848 a o aristokratizaci v době následující. Naopak kriticky se k celé záležitosti staví již zmíněný H. U. Wehler, který „jednoznačně poukázal na užší sepětí podnikatelstva s měšťanskými vrstvami (mimo jiné i prostřednictvím sňatkové politiky), načež tendence k přejímání některých prvků šlechtického života částí měšťanské společnosti považuje za obecný rys celoevropského sociálního vývoje 19. století.“⁶⁵ Co se týče výzkumů zabývajících se projevy aristokratizačních tendencí v podnikatelském prostředí habsburské monarchie, potom „zvláště starší výzkumy poukazují na údajně typické úsilí podnikatelů v podunajské monarchii pronikat do prostředí velkostatkářské šlechty. Přinejmenším v druhé generaci se např. podle J. Mentschla proměňoval životní styl podnikatelstva bez ohledu na nobilitaci směrem k přejímání hodnotového systému šlechty. ... Podnikatelé si zakupují statky, věnují se lovu, chovu koní, genealogii vlastního rodu nebo umění, staví reprezentativní stavby.“⁶⁶

Navíc ani dosavadní výzkumy v českých zemích „neprokázaly hypotézu o aristokratizaci zámožných podnikatelských vrstev. Spíše se zdá, že podnikatelé neztráceli kontakt se zbytkem měšťanské společnosti a se svou vlastní socioprofesionální skupinou, přičemž se dokázali poměrně dobře integrovat

⁶² POPELKA, P.: c. d., s. 113–117.

⁶³ WEHLER, Hans Ulrich : *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*. Band III. Von der „Deutschen Doppelrevolution“ bis zum Beginn des Ersten Weltkrieges 1849–1914. München 1995.

⁶⁴ POPELKA, P.: c. d., s. 113. Důvodem pro koupi statku však nutně nemusela být snaha o společenský vzestup. Šlo také o relativně nejbezpečnější uložení kapitálu – v půdě. Viz MACHÁČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří: *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781–1914*. Praha 2010.

⁶⁵ Tamtéž, s. 115.

⁶⁶ Tamtéž, s. 16.

do struktur vytvářející se občanské společnosti.⁶⁷ I Jan Županič uvádí, že ačkoliv ti nejbohatší podnikatelé svým životním stylem, kdy nakupovali zámky či velkostatky, opravdu silně napodobovali život aristokracie, docházelo ke zvyšování prestiže jednotlivců, nikoliv však podnikatelstva jako stavu.⁶⁸ S ohledem na výše uvedené argumenty budu tedy pojem aristokratizace používat v kontextu rodu Nádherných, aniž bych na základě takto úzkého portfolia vyvozoval závěry o životním stylu podnikatelstva jako celku.

Pro exkurz do životního stylu a strategií Nádherných se nyní blíže zaměřím na podrobnosti okázalých svatebních slavností, coby nedílné součásti rodinné reprezentace.

Co se týče obřadu samotného, nemáme o něm podrobnější zprávy. Můžeme ale konstatovat, že se konal 26. srpna 1837 v Kunraticích, tedy v místě rodinného sídla Fridricha Karla rytíře Korba z Weidenheimu.⁶⁹ Detailnější zprávy o svatebních slavnostech jsou dostupné až pro následující den, 27. srpna 1837, kdy se novomanželé odebrali na svatební oslavy do Chotovin.⁷⁰ Kočár s novomanželý se blížil k chotovinskému zámku kolem půl sedmé večer, a to za zvuku slavnostních salv, které měly současně upozornit poddané v Chotovínách, že se panstvo blíží. Po příjezdu k obci se za kočárem vzápětí utvořil slavnostní průvod, který jej doprovodil až k samotnému zámku.

Při vjezdu do zámku byla postavena květinová brána, která nesla nápis: „Vítejte, milí manželé, v Chotovínách“. Zde byli novomanželé za zvuku slavnostních výstřelů a výkřiků poddaných „Ať žijí!“ přivítáni veškerými úředníky velkostatku, spolu s jejich manželkami, ve slavnostních oděvech. Vrchní úředník poté přednesl jménem všech zaměstnanců krátký projev s blahopřáním novomanželskému páru. Následně se manželé odebrali na zámecké nádvoří, kde již byli očekáváni rodiči z ženichovy i nevěstiny strany.

Atmosféra byla vskutku velkolepá. Celý areál byl osvětlen planoucimi pochodněmi a lampami. Skvělou atmosféru umocňovala krásná hudba, doprovázející celou slavnost. Nedílnou součástí výzdoby byly také rozvěšené nápisy se zněním „Zdar našim drahým, Ludwig a Sidonia von Nadherný, Vivant Adršpach, Chotoviny, Dub a Jistebnice“ a četné iniciály novomanželů L. a S.

⁶⁷ Tamtéž, s. 117.

⁶⁸ Někteří podnikatelé, kteří se mohli svým okázalým životním stylem rovnat aristokracii, nobilitaci dokonce odmítali. Viz ŽUPANIČ, J.: *Sociální vzestup podnikatelů*, s. 50.

⁶⁹ Matrika oddaných rok 1829–1854, Kunratice, fol. 98. Online dostupné na: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/> (citováno ke dni 2. 3. 2022).

⁷⁰ SOA Třeboň, p. JH, f. RA Nádherných, kart. 2, inv. č. 49, sign. B 3e/1, Pozdravné adresy adršpašského personálu a duchovenstva ke sňatku.

Novomanželé s rodinami si prohlédli celý zámek a poddaní byli vpuštěni na nádvoří. Z balkónu zámku pozdravili novomanželé svoje poddané a vyslovili díky za jejich účast na slavnosti. Vše bylo doprovázeno hudbou, slavnostními výstřely a oslavným provoláváním poddaných.

Novomanželům byl představen celý personál zámku a velkostatku a poté všichni zasedli ke stolu. Kromě manželů a jejich rodin byli k hostině přizváni i důležití místní úředníci a duchovenstvo. Hodování bylo opět provázeno příjemnou hudbou. Johann Nádherný pronesl přípitek na zdraví novomanželů a rodiny rytíře Korba z Weidenheimu, který, za provolávání „Vivant“, reagoval podobným způsobem a svůj přípitek adresoval jak novomanželům, tak rodině Nádherných. Po večeři se odebrali novomanželé do svých komnat a za všeobecného veselí a dobré nálady skončil první den oslav.

Druhý den začal ve znamení péče o chudé poddané – vyjádření „otcovské lásky“ a péče o poddané. Na zámek byli pozváni školáci, kteří dostali ráno snídaní, a každému byl věnován drobný obnos peněz.

Šlechtici zároveň využili krásného počasí a rozhodli se vyrazit na procházku do zámeckého parku, kde obdivovali bažanty a stromovou alej. Dále se všichni zúčastnili mše, po jejímž skončení byla na počest manželů všemi přítomnými zazpívána píseň *Te Deum Laudamus*. Po mši prošel průvod, vedený novomanželí, kolem fary a školní budovy, aby zamířil do hostince, kde bylo připraveno občerstvení pro 64 lidí. Kromě úředníků byli pozváni i nejstarší sedláci chotovinského panství společně s manželkami. Novomanželé pozvedli číše s vínem a připili na zdraví a blaho svých poddaných, kteří na to reagovali bouřlivým provoláváním „Lebe hoch“. Někteří další poddaní, jako například školní personál, myslivecký sbor, zahradníci – celkem kolem 150 lidí – byli pohoštěni na účet novomanželů na zámku.

Mezitím se na zámek začali sjíždět další účastníci svatebního veselí, neboť se zde toho dne konala další hostina, spojená s řadou gratulací, doprovázená bubny a trumpetami. Po ní kočár novomanžele odvezl k další části programu – k návštěvě nedalekého sousedního panství Jistebnice, kde je kolem 5. hodiny přivítala městská rada, doprovázená školní mládeží, rozhazující květiny. Nechyběla opět květinová výzdoba s iniciálami L a S a uvítacími nápisy. Starosta pogrataloval novomanželům jménem města a poté se všichni vydali do jistebnického zámku, kde se setkali s úředníky a jinými zaměstnanci zámku a velkostatku. Celá obec byla při té příležitosti osvětlená a za zvuku hudby mohli návštěvníci pozorovat bengálské ohně.⁷¹

⁷¹ SOA Třeboň, p. JH, f. RA Nádherných, kart. 2, inv. č. 51, sign. B 4b/1, Popsání svatebních slavností v Chotovínách.

Z výše uvedeného popisu svatebních slavností vyplývá, že snahou rodiny Nádherných bylo dodat jim patřičného lesku a upoutat co největší pozornost veřejnosti. Jejich okázalost a nádhera měly dát na odiv bohatství a zároveň výrazně podtrhnout důležitost celého aktu spojení se šlechtickou rodinou. Velice pozoruhodné je, že se v dokumentech popisujících dané události opakovaně objevují vymezení pán a jeho poddaní, ačkoliv Nádherní v dané době mezi šlechtu nepatřili. Dle mého názoru byly rodinné strategie Nádherných a jejich sebe prezentace typické pro tehdejší dobu a plně potvrzovaly výše uvedenou teorii o aristokratizačních tendencích podnikatelstva habsburské monarchie a jejich snaze o pronikání do prostředí velkostatkářské šlechty.

Je pozoruhodné, že kromě dobových dokumentů byla i na oslavných nápisích uvedena jména novomanželů jako: „Ludwig a Sidonia von Nadherný“. Zde narážím na spojování přídomku „von“ se jmény obou manželů, a to i přes absenci šlechtického titulu. Podobnou situaci ve svém výzkumu zmiňuje i Petr Popelka v případě Alberta Kleina, kterému bylo v roce 1850 uděleno čestné občanství obce Sobotín. Ve snaze polichotit majiteli velkostatku jej v slavnostním diplomu titulovali šlechtickým přídomkem „von“, a to i přes skutečnost, že u něj taktéž povýšení ještě neproběhlo.⁷²

Dychtivá snaha Nádherných o získání šlechtického titulu měla svoje praktické opodstatnění. Šlechtický titul byl před zánikem stavovské společnosti v roce 1848 chápán jako vstupenka do exkluzivní společnosti. Nositeli se tak otevírala cesta k místu na zemském sněmu mezi ostatními šlechtici a možnost participace na politickém životě země. V této době však získání titulu, a jak již víme, u podnikatelů obzvlášť, byl velmi obtížně dosažitelným cílem, kterého velká část žadatelů nedosáhla. Vyšší šance na úspěch vyvstaly po roce 1848, kdy, společně s liberalizačními procesy, nabývá šlechtický titul spíše prestižní význam.⁷³

Z hlediska svatebních slavností lze zaznamenat ještě další skutečnost, která odráží snahu Nádherných o aristokratizaci a jež souvisí s přesvědčením, že nedílnou součástí sebe prezentace podnikatelstva, ale i nobility obecně, byla humanitární činnost v nejrůznějších ohledech. Jedná se o hojnou účast poddaných na této akci, obdarování školáků a chudých menším finančním obnosem. Angažovanost v této oblasti byla pro rodinu Nádherných typická. Patrně souvisela s tradičním chápáním poddaných jako předmětu osvícenské péče, ale bezesporu byla také dalším dokladem o snaze vymezit se v rámci sociální hierarchie.

⁷² POPELKA, P.: *c. d.*, s. 224.

⁷³ ŽUPANIČ, J.: *Sociální vzestup podnikatelů*, s. 52.

Závěrem lze konstatovat, že snahou Nádherných bylo svatební slavnosti zorganizovat v souladu s aristokratickými zvyky a celkově navodit pocit aristokratického prostředí, do nějž však spojení měšťana s dcerou novošlechtice mělo daleko. Ačkoliv se Nádherní nemohli prokázat patřičným rodokmenem, nelze jim upřít, že na vytvoření takové atmosféry prostředky rozhodně měli.

6 Závěr

Předložený článek dává nahlédnout do života jednoho z reprezentantů novošlechtické rodiny Nádherných – Ludwiga Karla Nádherného. Charakterizuje jej snaha o napodobování životního stylu pozemkové šlechty, podnikání v rámci rodinných velkostatků a rozsáhlá angažovanost v oblasti dobročinné a veřejné činnosti. Na základě zmíněných aktivit byl Ludwig Karl v roce 1865 povýšen do rytířského stavu.

Jak jsem již zmínil v úvodu, současný stav bádání je reprezentován pouze několika hlavními tituly, přičemž další práce spíše nekriticky dané informace přebírají. Daná problematika tedy představuje jistou badatelskou výzvu. V tomto článku jsem svoji pozornost zaměřil především na okolnosti sňatku Ludwiga Karla a Sidonie, uzavřeného v roce 1837. Na základě studia dosud nevyužitých pramenů jsem se pokusil rekonstruovat průběh svatebních slavností samotných a rovněž interpretovat okolnosti uzavření svatební smlouvy. Mým cílem bylo na příkladu Ludwiga Karla demonstrovat a blíže specifikovat, jak fungovaly mezigenerační rodinné strategie a jak významnou roli zde hrála otázka celkové reprezentace rodiny. Zjištěná fakta mě vedla k polemice s tvrzením, že byl Ludwig Karl svým otcem Johannem striktně předurčen pro úřední kariéru. Dle mého názoru byl spíše systematicky připravován na roli majitele velkostatků, a to po vzoru historické pozemkové šlechty. Je zřejmé, že pro rodinu bylo primární dosáhnout sociálního vzestupu, přičemž veškeré svoje aktivity její členové přizpůsobovali ambici získat povýšení do šlechtického stavu. Ludwigova Karlova úřednická praxe tak dle mého názoru nepředstavovala hlavní cíl jeho životní kariéry, avšak měla být součástí systematické přípravy na roli určitého „manažera“ rodinných panství, přičemž podnikatelské aktivity postupně ustupovaly do pozadí.

Při mém výzkumu se současně otevírá celá řada dalších badatelských otázek, které budu řešit ve své disertační práci. Za stěžejní bod výzkumu považuji Ludwigovy Karlovy podnikatelské aktivity na rodinných velkostatkách, které během svého života spravoval. V tomto ohledu bude nutné podrobné studium příslušných fondů velkostatků a dalších archiválií. Nezbytné také bude projít

jednotlivé fondy obcí a měst, kde Ludwig Karl působil. Předpokládám, že pro mě také budou zdrojem ucelenějších informací o jeho dobročinné a veřejné činnosti.

RESUMÉ

Z PODNIKATELE ŠLECHTICEM.

*EXKURZ DO ŽIVOTA LUDWIGA KARLA NÁDHERNÉHO Z BORUTÍNA
(1800–1868)*

Novošlechtická rodina Nádherných nepatří v české historiografii k příliš probádaným subjektům. Většina výzkumů se totiž doposud věnovala pouze baronce Sidonii Nádherné a ostatní členy rodiny zmiňovala víceméně okrajově. Pro rodinu Nádherných byl typický rychlý sociální vzestup, který byl zapříčiněn striktně promyšlenými rodinnými strategiemi, jež byly reprezentovány především podnikatelskými aktivitami, dobročinnou činností a snahou o podobný životní styl jako u pozemkové šlechty. Ve svém článku jsem se zaměřil na osobnost historicky nepřiliš známého Ludwiga Karla Nádherného, který byl díky svým aktivitám v roce 1865 povýšen do rytířského stavu. Hlavní pozornost jsem věnoval okolnostem jeho svatby, přičemž prostřednictvím této události jsem se pokusil nastínit jednu z oblastí jejich rodinných strategií a částečně demonstrovat jejich životní styl.

Klíčová slova: nobilita, šlechta, podnikatelstvo, velkostatek, sňatek, strategie, rodina, Nádherný z Borutína

SUMMARY

FROM ENTREPRENEURS TO ARISTOCRACY.

*AN EXCURSION INTO THE LIFE OF LUDVÍK NÁDHERNÝ OF BORUTÍN
(1800–1868)*

The New Aristocracy Nádherný family is not all that researched a subject in Czech historiography. Most of the research work thus far has focused only on Baroness Sidonie Nádherná and the other members of the family have only been marginally referred to. A rapid social ascension, caused by well thought-out family strategies, was typical for the Nádherný family. This was

primarily represented by business activities, charitable activity and attempts at attaining a similar lifestyle as the landed nobility. I focus in this article on the personage of a not particularly known figure Ludvík Nádherný, who was raised to the status of knight of the land in 1865 thanks to his activities. The primary focus is on the circumstances of his wedding, by means of which I attempt to summarise one of the areas of their family strategy and partially demonstrate their lifestyle.

Keywords: Nobility, Aristocracy, Entrepreneurial class, Large estates, Marriage, Strategy, Family, Nádherný of Borutín

Mgr. Libor Denk
Hamry nad Sázavou 518
591 01 Žďár nad Sázavou
Česká republika
e-mail: libor.denk01@upol.cz